

Ebû Hanîfe'nin Menkıbevî Kişiliği ve Kırğızlar Arasında Ebû Hanîfe Hakkındaki Menkıbeler

Zaylabidin ACİMAMATOV*

Abstract

Mythical Personality of Abû Hanîfe and the Legends (Manqaba) Among Kirghiz About Him. The legend (manqaba), came to be used, approximately, from the III/IXth century onward as the storiess narrating the Sufis' miraculous deeds (karâmah) and from the VIXth century on, the manqabas showed further diversity in parallel to the developments within the Sufism. Legends, which were embellished with the Islamic motives, consist of the ancient beliefs and customs of people.

Of Abu Hanifa who made a considerable contributions to the development of Islamic thought many legends have been narrated and composed, particularly, for the purpose of exalting Abu Hanifa. Among the groups holding the views of Abu Hanifa such legends have been survived. For example the Kirghizs show much respect to Abu Hanifa and, in this sense, his legendary personality is display more prevalence. Imitation of Abu Hanifa's personality by Kirghizs has been played an important role in maintaining their Islamic identity.

Key Words: Manqaba, Abû Hanifa, Kirghizs, Islam

Giriř

Menkıbe, Arapça nekabe kökünden türemiş olup, çoğulu menâkıbtır. Kelime anlamı öğünelecek güzel iř, hareket ve davranış manalarına gelmektedir.¹ Önceleri Peygamber'in ashabının tarihen sabit meziyetlerinden bahseden hadislerin toplandığı fasılların isimlerini kastetmek için kullanılan Menkıbe², sonraları tasavvuf tarihinde Süflerin kerâmetlerini

* **Arş. Gör.**, Oř Devlet Üniversitesi İlähiyat Fakültesi.

1 İbn Manzur, Ebî Fazl Cemâlüddîn Muhammed (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955, I/768.

2 Ateř, Ahmed, "Menâkıp", (MEB) İ.A., İstanbul 1957, VII/701.

nakleden hikayeler manasında tahminen III/IX. asırdan itibaren kullanılmaya başlamıştır.³ Menkıbelerin oluşmasında İslamiyetten önce Arap toplumunda mevcut olan mitler, efsaneler, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı Menkıbelerin rolü büyük olmuştur.⁴ Menkıbelerin halk arasında büyük yankı bulmasının nedeni, topluma yabancı olmayan eski inanç, gelenek ve göreneklerin doğrultusunda teşekkül etmesidir. Böylece Menkıbeler bütün İslam dünyasında yayılmış ve hemen hemen bütün İslam büyükleri için Menkıbeler söylenmiş ve yazılmıştır. Menkıbelerin giderek genişlemesiyle birlikte büyüklerin gerçek hayatları, tarihî simaları unutulmuş ve her birinin çevresinde Menkıbe halkalarından oluşan kılıflar örülmüştür.⁵ Ebû Hanîfe de bu Menkıbe geleneğinden kendi payını almıştır. Arap, Fars ve Türk dillerinde onun adına bir çok Menkıbe yazılmıştır. V/XI. asırdan itibaren tasavvufun gelişmesiyle Menkıbelerin daha da zenginleştiği görülür.

Menkıbeler halkın mahsulüdür. Yazarlar, Menkıbeleri kendileri üretmeyip halkın ürettiği Menkıbeleri tertip ve tasnif ederek yazıya geçirmişlerdir.⁶ Menkıbeler, gerçeğe dayanan ve hayalî olanlar diye iki gruba ayrılmaktadır.⁷ Gerçeğe dayanan Menkıbelerin önemli bir kısmı gerçekten yaşanmış tarihî vak'alardan oluşurken, hayalî Menkıbeler tamamen gerçek olaylara dayanmamaktadır. Ebû Hanîfe hakkında yazılan Menkıbelerde de bunu görmek mümkündür. Daha sonraki dönemlerde yazılan Menkıbeler hayalî motiflere bürünmüştür. Türkler arasında yaygın olan şifahî kültür, efsane ve destanların etkisi bu tür Menkıbelere de yansımıştır. Fuad Köprülü doğuda oluşan Menkıbevi geleneği şöyle tasvir eder: "Eski Doğu tarihçileri, ekseriyetle tarih ile Menkıbeyi birbirinden ayıramadıkları için, halk muhayyalesinde teşekkül eden hayalî şekilleri aynen kitaplarına geçirmekten başka bir şey yapmadılar."⁸

a) Ebû Hanîfe'nin Menkıbevi Kişiliği

Diğer İslam büyükleri gibi Ebû Hanîfe hakkında da bir çok menâkıb kitabı yazılmıştır. Menâkıb kitaplarının halk üzerinde çok etki bıraktığı ve yaygın hale geldiği görülmektedir. Ebû Hanîfe adına yazılıp günümüze ulaşan Menkıbeler III/IX. asırdan itibaren yazılmıştır. Bu tarihten

3 Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Ankara 1983, 27.

4 Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, 29.

5 Ocak, a.g.e., 29.

6 Ocak, a.g.e., 34.

7 Ocak, a.g.e., 32.

8 Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, III. Baskı, Ankara 1976, 27.

önce onun adına yazılan Menkıbelerin olup olmadığı belli değildir. Türkiye kütüphanelerinde Ebû Hanîfe hakkında yazılan menâkıb kitaplarının pek çok yazma nüshaları bulunmaktadır.⁹

- 9 Türkiye kütüphanelerinde bulunan Ebû Hanîfe'yi anlatmak için yazılan bazı menâkıb kitapları şunlardır: 1. el-Himmânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. es-Salt (302/914), *Menâkıbü Ebû Hanîfe*, Süleymaniye Ktp., Tırnova Nu: 919/2, v. 89a-91b. 2. Saymerî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali (436/1045), *Menâkıbü'l-İmami'l-A'zam Ebû Hanîfe Numan*, Süleymaniyye Ktp., Fatih Nu: 004493, v.1a-52a. 3. el-Yemânî, Ebû Bekr Atık b. Ali b. Davud (460-1068), *el-Beyân ve'l-Burhân fi Cumal min Fazâilil-İmam A'zam*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Nu: 1933, v. 1b-64b. 4. el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Abdülkerim b. Havâzin b. Abdülmelik b. Talha (465/1072), *Menâkıbü'l-İmam Ebû Hanîfe*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Nu: 002017, v. 166b-169b. 5. ez-Zerencerî, Ebû'l-Fazl Bekr b. Muhammed b. Ali (512/1116), *Menâkıbü Ebû Hanîfe*, Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Nu: 677/85, v. 344b-366b. 6. el-Mekkî, Ziyaüddin Ebû'l-Müeyyed el-Muvaffak el-Harezmi (568/1172), *Menâkıbü'l-İmam Ebû Hanîfe*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Nu: 000665, v. 1b-224b; Aynı Ktp., İzmirli Hakkı Nu: 002100. 7. el-Hâsî, Sadruddin Muvaffak b. Muhammed el-Harizmi (634/1237), *el-İbâne fi Reddi Men Sanna alâ Ebû Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Şehid Ali Paşa Nu: 001567, v. 167-177. 8. Ebû'l-Müeyyed el-Harizmi, Muhammed b. Mahmud el-Haneî (665/1266), *Câmiu Mesâidil-İmami'l-A'zam Ebû Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Ayasofya Nu: 000888, v. 172. 9. Kerderî, Hazıuddin Muhammed b. Muhammed b. Şihab b. Yusuf el-Bezzâzi (827/1424), *Menâkıbü'l-İmam A'zam*, Süleymaniyye Ktp., Hekimoğlu Nu: 807, v. 1b-158b. 10. Müellifi Meçhul Nushalar, *Ebû Hanîfe ve Hammad Arasında Bir Vakıa*, Süleymaniyye Ktp., İzmir Nu: 000924/2, v. 91-96. 11. Müellifi Meçhul Nushalar, *Ebû Hanîfe'nin Medhi Hakkında İmam-ı Şâfi'ye İsnad Olunan Bir*, İstanbul 1280, Süleymaniyye Ktp., Dügümlü Baba Nu: 000429/14, v. 58-58. 12. Muhammed es-Sabî, *Manzume fi Menâkıbü'l-İmami'l-A'zam Ebû Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Ayasofya Nu: 001536, v. 2. 13. İbnü'l-Kirmânî, Takıyyüddin Yahya b. Muhammed b. Yusuf (833/1429), *Menâkıbü'l-İmami'l-A'zam ve Meşâhiri Ashabih*, Süleymaniyye Ktp., Hekimoğlu Nu: 000806, v. 1b-53b. 14. İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman (940/1533), *Menâkıbü'l-Eimmetil-Hanefiyye*, Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi Nu: 003652, v. 108-114. es-Sâlihî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf ed-Dimaşkı eş-Şâfiî (942/1536), *Ukûdu'l-Cuman fi Menâkıbü Ebû Hanîfe en-Nu'man*, Süleymaniye Ktp., Reisül-küttâb Nu: 1190, v. 32b-142a. 15. Mustafa Şeyh, *Menâkıbü'l-İmam Ebû Hanîfe ve Ashâbiha*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb Nu: 001189, v. 8-56. 16. ez-Zilevî, Muharrem b. Muhammed b. Arif Hasan (1000/1592), *Menâkıbü'l-İmam Ebû Hanîfe*, Nuru Osmanıyye Ktp., Nu: 003425, v. 1b-45 byp. 17. es-Sivasî, Ebû's-Sena Şemseddin Mehmed b. Arif Hasan Şemseddin (1006/1597), *Menâkıbü'l-İmam Azam*, İstanbul: Hattal Tevfik Efendi Matbaası, 1873. (Abdurahman Eşref Efendi (1006/1597), *Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakâtil-Ümm* ile beraberdir.) 18. el-Hamevî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Mekkî el-Hamefî (1098/1687), *Tezhibü's-Sahife Bi Nusreti'l-İmam Ebû Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi Nu: 003631, v. 109-113. 19. Müellifi Meçhul Nushalar, *Ebu Hanîfe Hakkında Türkçe Manzum Medhiyye*, İstanbul 1265, Süleymaniyye Ktp., Dügümlü Baba Nu: 000428/16, v. 52-52. 20. Müellifi Meçhul Nushalar, *Ebu Hanîfe Menâkıbı (Kitabü'l-Kunuz)*, Süleymaniyye Ktp., Dügümlü Baba Nu: 000 000. 21. Müellifi Meçhul Nushalar, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Fatih Nu: 002305/2. 22. Eşref Abdullâh, *Menâkıbü'l-İmam Azam Ebû Hanîfe*, Süleymaniyye Ktp., Kılıç Ali Paşa, Nu: 000764, v. 202. 23. Müellifi Meçhul Nushalar, *Ebu Hanîfe Hâkkında Arapça Manzum Medhiyye*, İstanbul 1276, Süleymaniyye Ktp., Dügümlü Baba Nu: 000431/14, v. 58-58. 24. Müstakuzâde, Süleyman Sâdeddin (1202/1787), *Menâkıb-ı İmam Azam*, (Türkçe) Süleymaniyye Ktp., Pertev Paşa Nu: 611/7, v. 174b-350b. 25. Filurnavî, Mustafa b. İsmail (1244/1828), *Menâkıbu'l-İmam A'zam*, Süleymaniyye Ktp., Bağdadlı Vehbi Efendi Nu: 1257, v. 1b-46b.

Ebû Hanîfe'nin Menkıbevî hayatını anlatan eserler, Ebû Hanîfe'nin faziletlerinden söz ederlerken, bazan onu yüceltecek çok şeyler söylemişlerdir. Öyleki Ebû Hanîfe hakkında müceddid olduğu, dini ve sünneti ihya edeceğine dair hadisler bile rivayet edilerek onu kutsallaştırmışlardır. Bu tür hadislerin bir kısmı şunlardır:

Abdullah b. Mi'dan el-Ezdi, Enes b. Malik'den şöyle rivayette bulunmaktadır: "Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: Ümettimden birisi çıkacaktır. O, Muhammed b. İdris'tir. O, ümmetimi İblis'ten koruyacaktır. Yine ümmettimden birisi çıkacaktır. O, Ebû Hanîfe'dir. O, ümmetimin çırasındır, o ümmetimin çırasındır."¹⁰ İbnü'l-Cevzî ve el-Aclûnî bu hadisin mevzu olduğunu ve sonradan uydurulduğunu ileri sürmektedirler.¹¹

Ebû Hüreyre, Peygamber (s.a.v)'den şöyle rivayet etmektedir: "Ümmetimin içinden birisi çıkacaktır. Adı en-Numan, künyesi de Ebû Hanîfe'dir. O, ümmetimin çırasındır; o, ümmetimin çırasındır; o, ümmetimin çırasındır."¹² İbnü'l-Cevzî ve Hatîb el-Bağdâdî bu hadisin de mevzu olduğunu fikrindedirler.¹³

Enes b. Malik, Peygamber (s.a.v)'den şöyle rivayette bulunmuştur: "Benden sonra bir adam gelecektir. Onun ismi Numan b. Sabit, Künyesi de Ebû Hanîfe'dir. Allah'ın dinini ve benim sünnetimi elleriyle diriltir."¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî,¹⁵ bu hadisin mevzu ve batıl olduğunu söylemektedir.

Ebû Hanîfe'nin şahsiyle ilişkilendirilen bir hadis de şudur: "İlim Ülker yıldızında asılı olsa, o ilme Arapların eli yetmez, fakat İranlıların (Farsların) eli yeterdi."¹⁶ İbn Hâcer el-Heytemî, hadis eleştirmenlerinden Hafız Celalüddin Suyutî'nin, bu hadisi Ebû Hanîfe'nin çıkacağına dair Peygamber'in müjdesini taşıyan bir hadis olarak rivayet ettiğini

10 İbnü'l-Cevzî, Ebi'l-Ferec Abdurrahman b. Ali Muhammed b. Ca'fer (597/1200), *Kitâbu'l-Mevzuat Mina'l-Ahâdis Merfuât*, thk., Nûriddin b. Sakarî b. Ali Boyacılar, Riyad 1998, II/304; es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman (911/1505), *el-Lâli el-Masnûatu Fi'l-Ahâdisi'l-Mevzûa*, Beyrut 1975, I/456; el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1162/1749), *Kesfu'l-Hafâ*, yz, 1351/1932, I/34.

11 İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzuât*, II/305; el-Aclûnî, *Kesfu'l-Hafâ*, I/34.

12 Hatîb el-Bağdâdî, Ebî Bekr Ahmed b. Ali (463/1071), *Târîhu Bağdâd ev Medeniyetü'l-İslam*, thk. Hüseyin el-Esed, Beyrut 1986, XIII/336; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzuat*, II/305; İbn Hâcer el-Heytemî, Şihâbudîn Ebû'l-Abbas Ahmed (974/1567), *İmâm-ı Azam'ın Menkıbeleri*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Ankara 1978, 33.

13 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII/336; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzuat*, II/306-307.

14 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II/287; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzuat*, II/306; es-Suyûtî, *el-Lâli*, I/457; İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 33.

15 *Târîhu Bağdâd*, II/287.

16 İbn Hanbel, Ahmed (241-164/855-878), *el-Müsned*, thk., Şuayb el-Arnâvut ve Adil Mürşid, Beyrut 1997, XV/260; Aynı eser, XVI/90; Aynı eser, XIII/331-332; İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 31.

kaydeder.¹⁷ Fakat, bu hadisin isnadının zayıf olduğu kabul edilmektedir.¹⁸ Ebû Hanîfe hakkında Peygamber (s.a.v) adına söylenen bu gibi pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin uydurma olduğunda şüphe yoktur. Çünkü yer, zaman, mezhep ve şahıs adı verilen rivayetlere İslam bilginleri şüphesiz yaklaşmışlardır. Hz. Peygamber'in gaipten haber veren bu tür hadisleri söylemesi imkansızdır; Ayrıca Peygamber (s.a.v)'den sonra dini ve sünneti ihya etmeye hiç kimsenin yetkisi yoktur. İnsanlar bu hadisleri uydurma ile Ebû Hanîfe'nin şanını yüceltmeye çalışmışlardır. Aslında Ebû Hanîfe'nin büyük alim olduğunu bu tür hadisler ile göstermeye ihtiyacı yoktu. O, zaten hem ilmi, hem de ahlakıyla kendisinin nasıl büyük bir alim olduğunu kanıtlamıştır. Nitekim bu tür hadisler İmam Malik ve İmam Şâfiî adına da uydurulmuştur. Öncelikle Suyûtî'nin bu hadisleri Ebû Hanîfe'ye işaret ettiği şeklinde yorumlaması doğru değildir. Çünkü, Ebû Hanîfe'nin adını yüceltmeye çalışanlar olduğu gibi, onu eleştirenler de vardır. İbn Hâcer el-Heytemî bu hadisleri şöyle değerlendirmektedir: "Bütün bu hadisler mevzudur, uydurmadır. Hadis kritiği ile azıcık ilgisi olanların nazarında bir kıymet teşkil etmez."¹⁹

Ebû Hanîfe'nin rüyasında Allah'ı gördüğünü bildiren rivayetler de vardır: "Ebû Hanîfe rüyasında Allah'ı görmüş; Allah kendisine şöyle demiştir: "Ben Ebû Hanîfe'nin ilminin yanındayım. Yani, onun ilmini koruyacağım, onu kabul ediyorum, ondan razıyım, onun ilmi de, o ilmi alanlar da mübarektir. Muhalifleri bile fıkıh ilmindeki önceliğini takdir etmişlerdir. Bu yüzden İmam Şâfiî, "Allah Ebû Hanîfe'ye rahmet etsin, bütün insanlar fıkhıta ona muhtaçtırlar.", "Her kim fıkıh öğrenmek isterse Ebû Hanîfe'yi ve arkadaşlarını bırakmasın." demiştir."²⁰ Bu rivayetin, rüya bile olsa, sonradan Ebû Hanîfe'ye nisbet edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe öldüğü senede doğmuştur ve onun, "İnsanlar fıkhıta Ebû Hanîfe'ye muhtaçtırlar" sözü Ebû Hanîfe'nin ölümünden sonraki yıllarda söylenmiş bir sözdür.

Bir rivayete göre, Ebû Hanîfe rüyasında Hz. Peygamber'in mezarını açtığını, Peygamber'in kemiklerini toplayarak göğsünün üstüne koyduğunu; bir rivayete göre de, kemikleri çıkarınca birbirine eklediğini görür. Bu rüyadan çok korkan Ebû Hanîfe bu rüyayı tabir etmesi için İbn-i

17 İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 31.

18 Bu hadisin isnadının zayıf olduğu hakkında bkz: İbn Hanbel, *el-Müsned*, XV/260.

19 İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 34.

20 el-Kureşî, Muhyiddîn Ebî Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Sâlim b. Ebî Vefâ el-Haneffî (696/1295-775/1373), *Cevâhiru'l-Maziyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfetah Muhammed el-Halva, Riad 1993, 1/56; ez-Zehebi, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1374), *Menâkibu'l-İmâm Ebû Hanîfe ve Sahibeyhî Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan*, thk. M.Z. el-Kevserî ve Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut 1408/1988, 30; es-Suyûtî, a.g.e., 80; İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 14.

Sîrîn'e adam gönderir. İbn-i Sîrîn rüyayı şöyle tabir eder: "Senin rüyan doğrudur. Muhammed (s.a.v)'in sünnetini ihya edeceksin".²¹

Ebû Hanîfe'nin bu rüyayı görmüş olması doğru olabilir, fakat bu rüyanın yorumu tartışmalıdır. Diğer rivayetlerde olduğu gibi, burada da Ebû Hanîfe eşsiz bir kişi konumuna getirilmeye çalışılmaktadır.

Bununla birlikte menâkıb ve diğer kaynaklarda Ebû Hanîfe'nin her gece Kur'an'ı hatm etmesi ve çok ibadet etmesi hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Kaynakların da bildirdiğine göre, onun gerçekten çok ibadet ettiği bir gerçektir. Ebû Hanîfe çok ibadet ettiğinden dolayı "direk" diye isimlendirilmiştir.²² Fakat menâkıb müellifleri ve diğer bazı yazarlar bazen uydurma rivayetleri gerçek gibi göstermeye çalışmışlardır. Mesela, bir rivayete göre, "İmam Azam, bir müddet, gecenin yarısını ihya etti, daha sonraları tamamını ibadetle geçirdikten sonra tümünü ihya etmeye başladı. Şöyle ki, yolda giderken biri onu göstererek; "İşte bu, geceleri kamilen ibadetle geçirir" demiştir. Bunun üzerine bütün geceleri ibadetle geçirmeye başladı ve: "Bende olmayan bir ibadetle nitenmekten Allah'dan haya ederim." der."²³

Ebû Hanîfe'nin dindarlığını mübalağa eden rivayetlerden birisi de şudur: "Kendileri kırk yıl yatsı abdesti ile sabah namazını kıldılar. Kendisine bu gücü kazandıran şeyin ne olduğu sorulduğu vakit şöyle demişlerdir: "Ben alfabe sırasına göre Allah'ın isimleri ile ona dua ettim."²⁴ Mekkî ise, onun otuz sene yatsı abdesti ile sabah namazını kıldığını beyan etmektedir.²⁵

Bu rivayetlerden Ebû Hanîfe'nin aşırı derece yüceltiği anlaşılmaktadır. Her gün teheccüd namazına kalkmış olabilir. Fakat, kırk yıl yatsı

21 İbn Abdilberri, Ebû Umar Yûsuf el-Endülüsî (368-463/977-1069), *el-İntikâh fî Fazâilî'l-Aimmeti's-Selâsetü'l-Fukâhâ*, thk. Abdulfettah ebu Gurra, Beyrut 1998, 268; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII/335; ez-Zehebî, *Menâkıb*, 36; Ayrıca İbn Hâcer el-Heytemî, bundan bir az farklı rivayeti dile getirmektedir: "Ebû Hanîfe ona bir rüya söyleyince İbn Sîrîn ona: Sırtını aç, sol tarafına dön, dedi. O da açınca, iki omuzu arasında, yahut sol pazısında bir ben gördü. Doğrusun, sen Ebû Hanîfesin. Senin hakkında Resûlüllah (s.a.v): "Ümmetimden bir adam çıkar. Ona Ebû Hanîfe denir. İki omuzunun arasında bir ben vardır. Allah'ın dinini ve benim sünnetimi elleriyle diriltir." buyurmuştur." İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 55-56.

22 es-Saymerî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali (436/1043), *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihi*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Beyrut 1976, 46; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII/352; ez-Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1374), *Siyerü A'lâmü'n-Nübela*, thk. Arnavut ve Hüseyin el-Es'ad, Beyrut 1982, VI/400; a.mlf., *Menâkıb*, 21.

23 ez-Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1374), *Tezkiretu'l-Hüffâz*, Mekke 1955, I/169; İbn Hâcer el-Askalânî, Şihabuddîn Ebî'l-Fazl Ahmed b. Ali (852/1448), *Tehzibu't-Tehzîb*, Beyrut 1968, X/450; İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 15-16.

24 İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 19.

25 el-Mekkî, Muvaffak b. Ahmed (568/1172), *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, Beyrut 1981, I/20.

abdesti ile sabah namazını kılması, kırk yıl geceleri hiç uyumadığını gösterir. Ne kadar büyük alim olursa olsun, sonuçta o da bir insandır. Çünkü, Ebû Hanîfe de diğer insanlar gibi içmeye, yemeye ve dinlenmeye muhtaçtır. Ama çok az uyumuş olabilir. Zehebî'nin de dediği gibi, İmamın geceleyin ibadete kalktığı, teheccüd namazına ve ibadete düşkünlüğü mütevatirdir.²⁶

Ebû Hanîfe'nin Kur'an'ı hatmetmesi konusunda da bir çok rivayet bulunmaktadır. Onun küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlediğini ve kıraat ilmini yedi kurradan biri olan İmam Âsım'dan öğrendiğini daha önce de belirtmiştik. Kaynaklardan onun Kur'an'ı çok okuduğu, fakat sonradan birtakım abartılı rivayetlerin uydurulduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Harice b. Musab'ın bildirdiğine göre, "İmamlardan dördü bir rekatta Kur'an-ı hatmederdi. Bunlar: Osman b. Avfan, Temîm ed-Dârî, Said b. Cübeyr ve Ebû Hanîfe'dir."²⁷ Ebû Yusuf'un bildirdiğine göre, Ebû Hanîfe her gece her rekatta Kur'an-ı hatmederdi.²⁸ Ayrıca Mekki, eserinde Züfer b. Hüzeyl'in şöyle dediğini kaydetmektedir: "Ebû Hanîfe bir ayda Kur'an'ı üç kere ve Ramazanda ise altmış kere hatmederdi."²⁹ Başka bir rivayette de "Ebû Hanîfe günde Kur'an'ı bir kere, Ramazanda ise günde iki kere hatmederdi."³⁰ denilmektedir. Eserlerinde Ebû Hanîfe aleyhinde pek çok rivayete yer veren Hatîb el-Bağdâdî başta olmak üzere sonraki bazı müellifler de onun her gece veya geceleri kıldığı namazlarda Kur'an'ı hatmettiği veya Ramazan'da Kur'an'ı altmış kere hatmettiği yönünde pek çok rivayete yer verirler.³¹

Ebû Hanîfe'nin Kur'an'ı çok okuduğu ve çok kere hatmettiği bir gerçektir. Biz burada bu hususu inkar etmiyoruz, fakat onun adına söylenen bazı rivayetlerin uydurma olduğunu açıklamaya çalışıyoruz. Mesela, bir rekatta Kur'an'ı baştan başa okumak çok zaman alır. Dolayısıyla bir rekâtı en azından akşamdan sabaha kadar okuması lazım. Ayrıca otuz veya kırk sene geceleri Kur'an'ı hatmetmesi de, onun otuz veya kırk sene geceleri hiç uyumadığı anlamına gelir. Oysa, Ebû Hanîfe sadece Kur'an'ı hatmetmekle meşgul olan bir alim değildir. O, her gün çok sayıdaki öğrencisine ders vermesinin yanında, diğer kendi şahsî işleri ile de meşgul oluyordu. Dolayısıyla, Ebû Hanîfe'nin Kur'an'ı ezberlediği

26 ez-Zehebî, *Menâkıb*, 20.

27 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII/355.

28 el-Kureşî, a.g.e., I/57; ez-Zehebî, *Menâkıb*, 21.

29 el-Mekkî, *Menâkıb*, I/221.

30 el-Mekkî, *Menâkıb*, I/217-218.

31 Ebû Hanîfe'nin Kur'an'ı hatm konusundaki rivayetlere bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII/352, 255; el-Mekkî, *Menâkıb*, I/219; ez-Zehebî, *Siyer*, VI/400; a.mlf., *Menâkıb*, 23; İbn Hâcer el-Heytemî, a.g.e., 19, 54.

ve bir ayda üç kere hatm ettiği şeklindeki Hafs b. Abdirrahman'ın rivayeti gerçeğe daha yakındır ve daha doğrudur.³² Çünkü, bir ayda üç kere Kur'an'ı hatm etmiş olması normaldir.

Ebû Hanîfe, namazı Kur'an'ı hatim yaparak kılmış olabilir. Yani, bir rekatta baştan sona kadar değil, her rekatta okuyabildiğince okuyup, sonraki rekatlerde ve diğer namazlarda kaldığı yerden devam etmiş olabilir. Aslında Ebû Hanîfe Kur'an'ı çok kere hatm ettiği bir gerçektir. Fakat, bu yukarıdaki rivayetlerde söylendiği gibi değildir.

Bazı alimler, Ebû Hanîfe'yi "İmamların Güneşi (Şemsü'l-Eimme)" ve "Ümmetin Çırası (Sirâcü'l-Ümme)", bazıları da onu "İlmin Denizi (Bahru'l-Ulum)" olarak isimlendirmişlerdir.³³ Ebû Hanîfe, bu isimlendirmeleri hak etmiştir. Çünkü, onun ilmiyle, ahlakıyla ve dürüstlüğüyle o dönemin en parlak şahsiyetlerinden birisi olduğu tarihî bir gerçektir.

b) Kırgızlar Arasında Ebû Hanîfe Hakkındaki Menkûbeler

Kırgızlar'ın Orta Asya'daki en eski Türk boylarından biri olduğu hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Kırgızlar'ın Müslüman oluşları da diğer Türk boylarında olduğu gibi uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Çünkü, Kırgızlar'ın bir kısmı yüksek dağlı yerlerde, bir kısmı da düz yerlerde yaşamaktaydılar. Bu bakımdan Kırgızlar'ın İslam'ı kabulü ilk dönemlerde topluca olmamıştır. Bunun için Kırgızlar'ın İslamlaşmasını IV/X. asırda Karahanlılar döneminden itibaren, topluca olmasa da, yerleşik hayata geçmiş olan oymaklarla başlatabiliriz.³⁴ Çünkü bu dönemlerde Tanrı dağları, Pamir dağlarının aşağı tarafında, Isık-Göl ve Talas ırmağının kıyılarında bir kısım Kırgızlar Karahanlılar yönetimi altında bulunmaktaydı.³⁵ Karahanlılar döneminde de Maverâünnehir'de Sünnîlik hakim durumda olup,³⁶ Karahanlıların resmî mezhebi Hanefîlik idi.

Kırgızların ilk dönemlerden itibaren Haricilik, Şiilik ve Mutezile mezheplerini kabul ettiğine dair, mevcut kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bilinen en önemli kayıt Fergana'ya Mürcî fikirlerin bazı Hanefîler tarafından ulaştırıldığıdır. Daha sonraki dönemde Orta Asya'da Sünnîlik hakim durumdaydı. Sünnîlik ise Hanefî-Maturidî çizgisiyle Kırgızlar'ın İslamlaşmasında etkili olmuştur.³⁷

32 el-Mekkî, *Menâkıb*, I/222.

33 et-Temîmî, Takıyyuddîn Abdulkâdir (1005/1597), *Tabakâtu's-Seniyye Terâcimu'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hilv, Kahire 1983, I/73.

34 Erşahin, Seyfettin, *Kırgızlar ve İslamiyet*, Ankara 1999, 37-40.

35 Baytur, Anvar, *Kırgız Tarihunun Leksiyaları*, Bişkek 1992, II/14.

36 Fry, Richard Nelson, *Orta Çağın Başarısı Buhara*, çev. Hasan Kurt, Ankara 2000, 178.

37 Acimamatov, Zaylabidin, *Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin Rolü*, Ankara 2001, 92-93. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kırgızlar'ın tarih boyunca en çok benimsediği mezhep Hanefilik olmuştur. Bu yüzden Hanefilik, Kırgız kültüründe önemli yer tutmuş ve onların örf, adet, gelenek ve göreneklerinin şekillenmesinde çok fazla etkili olmuştur. Kırgızlar arasında, Mâtürîdilik yeterince tanınmadığı için itikadda ve fıkhıta Hanefî mezhebine mensubiyet söz konusudur. Bunun, İmam Mâtürîdî'nin İmam Ebû Hanîfe'nin fikirlerini daha sistemli hale getirmesinden dolayı olduğunu düşünüyoruz. Hanefiliğin Kırgızlar arasında önemi büyük olmasına rağmen, günümüze kadar Kırgızistan'da Hanefilik ve Ebû Hanîfe ile ilgili ciddi bir ilmî çalışma yapılmış değildir. Bu bakımdan Hanefî mezhebi halk tarafından yeteri kadar tanınmamaktadır. Ayrıca Kırgızistan'da bazı din görevlileri tarafından Ebû Hanîfe ile ilgili bir takım çalışmalar yapılmışsa da bunlar yetersizdir. Çünkü, genelde Ebû Hanîfe hakkında yapılan çalışmalar, onun Menkıbevî hayatıyla sınırlı kalmaktadır. Bu bakımdan günümüzde Kırgız halkı arasında İmam Azam'ın tarihsel kişiliğinden çok Menkıbevî yönü yaygındır.

Kırgızlar önce Allah'a, sonra Peygamber'e, ondan sonra da Ebû Hanîfe'ye saygı gösterirler. Yaşlı Kırgızlar ve mollalar, sık sık şu ifadeyi tekrarlar: "Eskiden beri atalarımızın da benimsediği mezhep İmam Azam mezhebi olduğu için bizim de bu mezhebi devam ettirmemiz herbirimizin en büyük kutsal görevidir." Kırgızlar arasında dört fikhî mezhepten en hak mezhep olarak İmam Azam'ın mezhebi kabul edilir. Halk, İmam Azam mezhebinden başka bir mezhebe geçen bir Kırgıza müslüman gözüyle bakmaz. Bu mezhepten başka bir mezhebe geçene "Atalarımıza hıyanet etti" diyerek suçlarlar. Bunun en önemli sebebi de Ebû Hanîfe'nin Kırgızlar arasında daha çok Menkıbevî yönüyle tanınması ve İslam'ı İmam Azam mezhebi aracılığıyla öğrenmiş olmalarıdır. Bundan dolayı Kırgızlar arasında çokça bahsedilen Ebû Hanîfe'nin bazı Menkıbelerini burada ele alıp analiz etmek istiyoruz.

İmam Azam'ın en meşhur Menkıbelerinden biri babasıyla ilgili "elma hikayesi"dir. Bu hikaye hakkında bir kaç farklı rivayet mevcuttur. Bunların birisi şöyledir: "Sabit, babaların en hayırlısıydı. İmama daha baba olmamıştı. O, çok alim birisiydi. Bir gün abdest alırken suda akıp gelen bir elmayı görür ve hiç düşünmeden elmayı dişler, fakat dişledikten sonra pişman olur ve ağlamaya başlar. Bir çok bahane bulmaya gerek yoktu. Sabit, nefesine hakim olamadı. Kendi kendine şu soruları sorar: Bu elma kimin elmasıdır? Kimin nimetidir? Buna Ahirette nasıl cevap veririm? Ağlarken aklına bir şey gelir ve o elmanın sahibi ile görüşmek için ark boyunca yürür. Karşısına çıkanlara "Bu elma kimindir?" diye sora sora üç gün boyunca yol boyu yürür ve büyük bir elma bahçesine varır. "İşte elma bu bahçenindir." diye üzgün bir halde düşünürken bahçe sahibine rastlar. Bahçe sahibi onun üzgün halini anlar. Bu şahıs çok

cömert ve kerem sahibiydi. Sabit, bahçe sahibini gördükten sonra yerinden kalkarak selam verir. Mal sahibi Sabit'in yanına gelerek niçin buraya geldiğini sorar. Sabit ona geçen olayları anlatır ve "Elma sizin bahçenizin ise nasıl ödeyebilirim?" der. Adam Sabit'in çok takva sahibi olduğunu anlayınca "Bu elma gerçekten benim bahçemindir." diye cevap verir. Bahçe sahibi, Sabit'i doğru söyleyip söylemediği konusunda imtihan etmek ister. Sabit, adama "Bir dinar para verirsem hakkımı helal edermisiniz?" der. Adam, "Hayır." diye cevap verir. Sabit, "On dinar verirsem, kabul edermisiniz?" der. O, bunu da kabul etmez. O zaman "Yüz dinar vermeme ne dersiniz?" der. Adam bunu da kabul etmez. O halde "Bir kaç sene sizin hizmetinizi yapayım." der. Adam buna da razı olmayınca, "Beni pazara götürüp kendi kulum diye satın." der. Bahçe sahibi bunu da kabul etmeyince, Sabit'in yapacak hiç bir şeyi kalmaz ve ağlar. Bunu gören Bahçe sahibi, Sabit'in gerçekten Allah'ın takva sahibi sevgili bir kulu olduğunu anlar. Bundan sonra, o kızını Sabit'e vermeyi uygun görerek, Sabit'e "Sana bir teklifim var, eğer bu teklifi kabul edersen, o zaman ben hakkımı helal ederim." der ve devam eder "Benim sadece bir tane kızım var. Fakat onun bütün organlarında kusur var; gözleri kör, eli ve ayağı yok, konuşamaz, yani kızım hiç bir erkeğe layık değildir. Eğer siz o kızıyla evlenirseniz, ben o zaman hakkımı helal ederim." der. Sabit bir az düşündükten sonra, bu teklifi kabul eder.

Böylece Sabit o kızla nikah yaptırdıktan sonra, kızı kendi evine götürür. Evine geldikten sonra kızın yüzüne bakar. Fakat kızda babasının anlattığı kusurun hiç birisi yoktur. Sabit bunu görünce, yine büyük günaha kapılmayayım düşüncesiyle bunun nedenini kızın kendisine sorar. Kız bunun nedenini şöyle anlatır: "Babamın beni öyle anlatmasının birinci sebebi, sizi sınavdan geçirmektir. İkincisi, sizin Allah'dan ne kadar korkacağınızı anlamaktır. Kızımın gözleri görmez sözüyle kızının yüzünü hiç bir yabancı erkeğin görmediğini ve kızının bu yaşa gelinceye kadar hiç bir erkeğe bakmadığını, kızının her zaman Allah'a ibadet etmekle meşgul olduğunu kastetti. Kolu yok demesiyle, kızının hiç bir günah işe elini uzatmadığını, ayağı yok demesiyle de günaha bir adım atmadığını kastetti. Sabit kızdan bunları duyunca Allah'a şükür ederek, Hz. Peygamber'e salavat getirir. Böylece kızı eş olarak kabul eder ve kız hamile olur. Daha sonra İslam'ın nurunu yayarak ve Peygamber'imizin daha önce "Benim ümmetime rehberlik edecek bir adam gelir." diye haber verdiği İmam Azam dünyaya gelir."³⁸

38 es-Sivasî, Ebü's-Sena Şemseddin Mehmed b. Arif Hasan Şemseddin (1006/1597), *Menâkıbül-İmam Azam*, İstanbul: Hattal Tevfik Efendi Matbaası, 1873, 38-41. (Abdurahhman Eşref Efendi (1006/1597), *Tezkiretü'l-Hikem fi Tabakâti'l-Ümem* ile beraberdir.)

Başka bir rivayette de, "Peygamberimiz Muhammed (s.a.v) sahabe-lerle meşicidde sohbet ediyordu. Muaz b. Cebel kapıdan girdi ve selam vererek şunu söyledi: "Ey Allah'ın elçisi dün akşam ben bir rüya gördüm. Semada yıldızların arasında bir yıldız farklı bir şekilde parlıyordu. O yıldızın nuruyla bütün alem nura doldu. Yıldızların arasında ondan daha parlak bir yıldız görmedim." Hz. Peygamber bunu duyunca çok sevindi ve heyecanlı bir şekilde: "Ey Mu'az b. Cebel! O yıldız benden sonra yüz yıl geçince benim ümmetimden bir kişi dünyaya gelir, onun adı Numan ibn Sabit'tir. Benim bütün ümmetime sadece o güç kazandırır, hatta o, iki dünyaya hakimlik eder. Onun ilminin nuru ümmetimle kıyamete kadar beraber olur. İşte siz ümmetimin en büyük nurun görmüşsünüz." diye cevap verir. O, anda önünde hurma bulunuyordu. Peygamber (s.a.v) o hurmayı ağzına salıp bir az beklendikten sonra, tekrar çıkarıp yanında oturan Abdullah Ensârî'ye sunarak "Ey Hoca Abdullah Ensârî bu teberrük hurmayı o ümmetime vermekle mükellef oldunuz. Bu benim emanetimi çok iyi muhafaza etmelisiniz. Fakat bu hurmayı benim o ümmetime vermeniz için sizin hayatınız yetmez. Bundan dolayı hayatınızın sonunda Enes b. Malik'e vermelisiniz. Fakat, o da yaşlanınca babasıyla beraber kendileri gelirler. Onun oğlunun ismi Numan, babasının ismi ise Sabit'tir. O, değerli ümmetlerim çok özel elbiseleri ve çok farklı kıyafetleriyle gelirler. Benim o ümmetlerimi çok iyi karşılayınız. Onlara benden yüz selam ve yüz haber söyleyiniz. O ümmetim, benim bütün ümmetlerime şeriat yolunda kolaylık sağlasın. Ahirette bütün ümmetlerime Numan rehberlik eder. Kim ki onun mezhebini takip ederse Allah Teala onun vücudunu cehennemden kurtarır." diyerek bazı nasihatlar verdikten sonra, mübarek ağzından bir damla suyu Hoca Abdullah Ensârî'ye verir.

Hoca Abdullah Ensârî ağzındaki o mübarek suyu Peygamber (s.a.v) vefat edinceye kadar ağzında sakladı. Hoca Abdullah Ensârî de yaşlanınca Enes b. Malik'e verdi. Abdullah Ensârî teberrük emaneti Enes b. Malik'e verirken: "Ey İbn Malik, size bir nasihatım ve emanetim var. Bu emanet benim değil Peygamberimizindir." diyerek Hz. Peygamber'in anlattıklarını anlatır.¹³⁹

Başka bir rivayete göre de Numan, çocukken konuşmaya ilk defa "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh vahdehü lâ şerîke leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve rasuluh" sözüyle başlamıştır. O, dört yaşına geldiğinde okuma-yazma öğrenip, çok kısa zaman içerisinde Kur'an'ı hatmetmiştir. Bunu fark eden anne babası ona şeriat ilmini öğretecek

bir hoca aramak zorunda kalırlar. O dönemlerde bütün dünyaca tanınan âlimlerden sadece Enes b. Malik vardı ve doksan yaşındaydı. Hayatının sonu geldiğini farkedene Enes b. Malik Peygamber (s.a.v)'in Hoca Abdullah Ensârî'ye söylediği nasihatını hatırlayıp, o emaneti emanet sahibine teslim etmesi gerektiğini düşünüyordu. Böylece bir günü Numan baba-sıyla birlikte Enes b. Malik'e gelir. Onun önünde büyük sahabeler ve alimler bulunuyordu. Sabit, Numan'la gelip kapı önüne otururlar. İşte o zaman Allah'ın kudretiyle Hz. Enes b. Malik'in gözüne bir nur görünür. O nurun bir ucu semaya doğru uzanıyordu, bir ucu ise kapı önünde oturan çocuğun yüzüne deşiyordu. Hz. Enes b. Malik bunu farkedince "Siz misafirler kimsiniz? Nereden geldiniz? Bu çocuğun ismi nedir? Niçin geldiniz?" diye sorar. O zaman Sabit "Ey büyük insan! Ben bir fakirim, bu çocuğu sizden ders alsın ve İslam şeriatın öğrensini diye size getirdim." der. Enes b. Malik gelen misafirleri çok hoş karşılayarak, Hoca Abdullah Ensârî'ye Hz. Peygamber'in söylediği nasihatları hatırlar. Gelen misafirler "Benim adım Sabit, oğlumun ismi ise Numan'dır." diye cevap verir. Bunu duyunca Enes b. Malik yerinden kalkarak, "Esselamu aleykum, Ey ümmetlerin çırası! Ey şeriatın kuvvetlendiricisi! Ey halkı Allah'ın yoluna yönlendirici! Ey hak yolunun tacı! Ey öncekilerin de sonrakilerin de inamı! Ey takvalıların üstadı! Ey bütün ilimleri kendine sığdıran adam! Bu söylenen selamlar benim değil Hz. Peygamber (s.a.v)'in selamlarıdır." diyerek Numan'ı elleriyle yukarıya kaldırır. "Peygamber (s.a.v)'in size bıraktığı bir emaneti var. Hz. Peygamber'in emanet ettiği ağız suyunu ben dişlerimin arasında sakladım. Şimdi de bu emaneti size teslim etmem lazım." diyerek Numan'ın ağzına verir. Ondandan sonra Peygamber'imizden teberrükten hurma meyvesini ona verip, "Bunu yeyiniz." der. Numan, o meyveyi yedikten sonra yukarıya bakınca arş âlemi görür, aşağı tarafa bakınca Allah'ın sırlı kerametlerini görür. Numan'ın dilinde de güneşin nuru gibi bir nur hasıl olur. Böylece Enes b. Malik, "Elhamdülillah bu değerli emanetleri sağ bir şekilde size ulaştırdım. Şimdi benim hayatımın sonu geldi. Siz benim ruhuma bir dua edin ve bereketli dualarınızı benden esirgemenin, beni unutmayınız." deyip kendine düşen görevi yerine getirir. Kendisi sanki cennet bahçesindeymiş gibi çok iyi hissetmeye başlar ve gülümseyerek ruhunu teslim eder ve göçer.

Numan bundan sonra ve Kâbe'yi tavaf etmek ve Muhammed (s.a.v)'in kabrini ziyaret için babasıyla yola çıkar. Mekke'ye geldiğinde kerametli duvarlarından şöyle sesler işitir: "Ey kulum! Yer yüzüne rahmetimi verdim. Dostum Muhammed (s.a.v)'in ümmetlerine sizi rehber kıldım. Söylediğiniz her şeriat hükmünü arşın üzerine yazacağım. Her kulum sizin şeriatinize göre amel ederse, onu o kuluma nur yaparım. Kıyamet

günü o nurla benim rahmetime kavuşur. Sizin söylediğiniz içtihatların bereketinden nice kullarım benim rahmetime kavuşup, cehennem ateşinden kurtulurlar." Hz. Numan bunu duyunca bir an kendisin kaybeder, kendine gelince yer yüzündeki bütün ilimlerden haberdar olur.

Bir kaç gün sonra Hz. Numan babasıyla ağlayarak Mekke'yle, Beytullah'la vedalaşır ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in mezarına doğru yola çıkar. Peygamberimizin mezarına yaklaşıncı kendisini tutamayarak ağlarlar. Hz. Peygamberimizin yattığı Medine toprağını kucaklayarak, aklını kaybedip, güçsüz ve hareketsiz yere uzanır. O zaman Hz. Muhammed (s.a.v) ortaya çıkarak "Ey İmam Azam! Yüce Allah size çok çok rahmet eylesin. Yüce Allah size iki âlemin ilmini verdi ve benim ümmetime sizi rehber olarak tayin etti. Benim ümmetime şeriatı öğretin ve kolaylaştırın. Âhirette ümmetlerimin durumlarıyla ilgili sizden soracağım. Ümmetlerimden her kim sizin mezhebini tutarsa ve şeriatinizle amel ederse, kıyamet günü onu Allah Teala cehennem ateşinden kurtarır." der. Böylece önceki ismi Numan b. Sabit olan imama, Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından ilk defa "Ey İmam Azam" diye seslenmesinden dolayı İmam Azam ismi verildi ve bütün âlem onu bu adla tanıdı.⁴⁰

Bu Menkıbe Kırgız halkı arasında çok yaygındır. Genelde mollolar insanlara vaaz ederlerken bu hikayeyi çok anlatırlar. En ilginç tarafı da İmam Azam'ın hikayelerde anlatıldığı şekliyle halk tarafından tasavvur edilmesidir. Bu Menkıbelerden dolayı İmam Azam'a Kırgız halkı tarafından çok saygı duyulmakta ve kutsal bir kişi olarak görülmektedir.

Başka bir rivayete göre de Arş'ın sağ ve sol tarafına nurdan yapılmış iki tane taht koyulur. Onun sağ tarafına cennet elbiseleri ile İmam Azam, sol tarafına da İmam Şafîf otururlar ve orada da Allah'ın emriyle fetva verirler.⁴¹

Bu Menkıbelerden İmam Azam'ın mümkün olduğu kadar yüceltilerek kutsallaştırıldığı tartışmasız olarak ortadadır. Biz burada Kırgızlar arasında yaygın olan İmam Azam Menkıbelerinden bir kısmını anlattık. Bütün bu Menkıbeler onun ilmine saygı ve sevgiden dolayı söylendiği kanaatindeyiz. Bu tür Menkıbeler, sadece Kırgızlarda değil İmam Azam mezhebini kabul eden bütün diğer Türk topluluklarında da mevcuttur.

Sonuç

Menkıbe, tahminen III/IX. asırdan itibaren Süflerin kerametlerini nakleden hikayeler manasında kullanılmaya başlamış ve V/XI. asırdan

40 Otonbay uulu, a.g.e., 161-173.

41 Otonbay uulu, a.g.e., 191.

itibaren tasavvufun gelişmesiyle Menkıbeler daha da zenginleşmiştir. Menkıbeler, halk mahsulü olup, yazarlar onları yazıya geçirmişlerdir. Bu bakımdan Menkıbeler halkın eski inanç, örf ve adetlerinden oluşup, İslamî motiflerle süslenmiştir. İslamın hemen hemen bütün büyük alimleri hakkında Menkıbeler söylenmiş ve bir çokları yazıya geçirilmiştir. Böylece Menkıbelerin gelişmesiyle büyüklerin gerçek hayatları unutulmuş, bunun yerini Menkıbeler almıştır.

İslam düşüncesinin gelişmesine büyük katkılar sağlayan Ebû Hanîfe hakkında da birçok Menkıbeler söylenmiş ve yazılmıştır. Ebû Hanîfe ile ilgili bu tür Menkıbeler, onu yüce göstermek amacıyla söylenmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüş ve fikirlerini kabul eden bütün topluluklar arasında bu tür Menkıbeler mevcuttur. Örneğin, Kırgızlar Ebû Hanîfe'ye çok saygı duymaktadırlar. Kırgızlar arasında onun Menkıbevî yönü daha çok yaygındır. İmamlar cenaze törenlerinde, camilerde ve diğer yerlerde Ebû Hanîfe hakkındaki meşhur Menkıbeleri halka anlatırlar.

İmam Azam'ın ilmî kişiliği, imanı, güzel ahlakı ve ailevi terbiyesinin Türk topluluklarınca örnek alınması ve onun şahsiyeti üzerinden İslamî kimliklerini muhafaza etmeleri son derece faydalı olmuştur.